

(Əvvəli 19 may 2016 -cı il tarixli sayımızda)

III YAZI

Pudovkin özü proyeksiya köşkünə keçib yeni doğulmuş uşağı təsvir edən kadrları tapdı. Buradaca montajçı dəfn mərasimi kadrlarını kəsib atdı və rejissorun göstərişi ilə yeni kadrları yapışdırdı.

- Ekranı göstərin, - o, bunu deyib baxış zalına keçdi.

Doğrudan da, montaj öz işini gördü: qədim dağ kəndi, görkəmi olmayan kənd evləri. Qoca kəndli yarımcı kəllərlə torpağı şumlayır. Kadra güclü traktorlar daxil olur. Əllərində qırmızı bayraqlar tutmuş adamlar traktorun ardınca qaçır. Yenəcə doğulmuş uşağın beşiyi. Xoşbəxt ana. Traktorlar. Bayraqlar. Musiqi: dəf, qaval, tütək, sazlar. Körpə uşaq. Ana. Traktor torpağı alt-üst edir. Kəndlilər tərəfindən kənarda atılıb qalmış köhnə xış...

Baxışdan sonra Vsevolod İllarionoviç bizimlə xeyli söhbət etdi. Söhbət zamanı o, montaj kombinasiyaları fikirləşir, məsləhət görür, təklif edir, mübahisə edirdi...

Azərbaycan Respublikasının onilliyi bayramı günlərində "Şərqə doğru" filmi Zaqafqaziya ekranlarında göründü. Bu film Moskvada kənd təsərrüfatı sərgisində də nümayiş etdirildi. Filmin ekranlarda nümayişindən otuz il sonra kino tarixçisi Ə.Qulubəyov bu barədə "Azərbaycan kino sənəti" kitabında (rus dilində) yazmışdı: "1930-cu ildə rejissor A.Makovski və operator İ.Manakovun çəkdiyi "Şərqə doğru" ("Azərbaycan haqqında poema") tammetrajlı sənədli filmi o dövrdən ən əhəmiyyətli kino əsəri hesab olunmalıdır.

"Şərqə doğru" filmi Azərbaycanda yaşayan və SSRİ-də az tanınan tayfaların məişətinə həsr edilmişdir. Onların adət və ənənələri, milli xüsusiyyətləri kinematografiya nöqtəyi-nəzərinə maraqlı və məhərrətə əks etdirilmişdir.

Filmin müvəffəqiyyət qazanmasının başlıca səbəbi rejissor və operatorun onu etnoqrafik və coğrafi cəhətdən maraqlı çəkmələridir."

KİNO BAŞ-AYAQ

Pudovkin Bakıdan gədən gün kinofabrikin foyesində biza tanış olmayan sarışın, idman şapşapında, ütülənməmiş şalvarda və yanyaxa köynəkdə cavan bir oğlan peyda oldu. Biz Vsevolod İllarionoviçlə ayrılıqda oğlan yaxınlaşıb dedi:

- Mən İqor Savçenkoyam, Bakı Türk İşçi teatrının rejissoruyam. Bizim teatr "Neft" tamaşasını hazırlayır. Pərdələrin birində biz hadisələri ekranı çıxarmaq istəyirik. Bizə bir-iki ən çəkilmiş aparmaq lazımdır. Sizin direktor məktubumuza dərkənar yazıb, buyurun: "Rejissor Makovskiye və operator Manakova".

Biz razılaşdıq. Teatrda görüşdük. Məşqlərə baxarkən pyesin qeyri-adiliyi bizi təəccübləndirdi. Qəhrəmanlar danışır, qışqırırdılar, səhnədə gəzişmirdi, nəyə görə bərkənd aydın və intonasiya ilə oxuyurdular: "Mənim çarpayımı!", "Mənim şalvarımı!", "Mənim tikmiş maşınımı!" və daha sonra həmin ruh yüksəkliyi ilə: "Mənim!", "Mənim!", "Mənim!" qışqırırdılar.

Neft mədəninə yanğın baş verdi. Sirenanın yüksək uğultulu təhlükə fiti eşidildi - heyecan! Bir neçə gün İvanla birgə naturada pyesin qəhrəmanlarının yanğına doğru qaçdıqları kadrları çəkdi. Savçenko çox razı qalmışdı. Biz ona ekranıda çəkilmiş materialı göstərəndə o, heyran qaldı: "Çox yaxşı!", "Əla!"

Hazır tamaşaya baxanda lap çaşılıb qaldıq. Bu nə anlaşılmazlıqdır? Nəyə görə pyesin qəhrəmanları ekranıda baş-ayaq qaçırır? Hə, əlbəttə, kinomexanik səhv salaraq lentin bir hissəsini "baş-ayaq" göstərmişdi! Lakin Savçenko başa saldı ki, bədbəxtlik üz verəndə qəhrəmanların şüurunda şəxsi, fərdi nə varsa tərsinə çevrilib, yəni baş-ayaq olub: "Eşidirsinizmi, hamı qışqırır: "Bizim mədən, bizim neft, bizim sərvətimiz yandır!"

Kinoda işlədiyimiz səkkiz il ərzində İvanla biz bezi novator rejissorları müşahidə etmiş, Qərb formalistlərinin filmlərinə baxmışıq, amma belesini görməmişdik: baş-ayaq!

Biz Savçenkoya təklif etdik ki, həmin kadrları yenidən çəkək, elə edək ki, vaxtı gələndə kad-

Kino tariximizdən

Şərqə doğru

rları yuxarı-aşağı, sağa-sola çevirmək mümkün olsun.

- Bu ki, əladan da əladır! - deyər Savçenko sevinirdi...

Nəhayət, tamaşaya ilk baxış oldu. Teatrda aləm bir-birinə qarışmışdı. Bəziləri qışqırırdı: "Orijinaldır!", "İstedadlıdır!", digərləri fit çalır, üçüncülər çiyinlərini çəkirdilər. "Neft" vələlə saldı.

- Kim bilir, - deyər biz fikirləşdik: - belə bir Savçenko kinoya gələcək və bizim kino sənəti haqqında olan təsəvvürümüzü alt-üst edəcək...

İqor Savçenko studiyaya gəldi və kənddə sinfi mübarizə haqqında yeni pyes gətirdi. O tufanlı kollektivləşmə illərində kənd mövzusu çox aktual idi. Bu vaxt Bakıya A.Dovjenkonun məşhur "Torpaq" filmi gətirildi. Film bizi kəndin poetikləşdirilməsi və burada gedən kəskin mübarizə ilə heyran etmişdi.

Biz pyesi kinossenarı üçün yenidən işlədik və İ.Savçenko və L.Perelmanla birgə "Nikita İvanoviç və sosializm" kinofelyetonunu çəkdi. Həmin parodiya filmindən bir neçə epizod.

N kəndinin küçələri ilə Vaska yeni geydiyi parlaq qaloşlarla qaçır, dabanlarını bir-birinə vurur, fırlanır, oynayır, qaloşlarını daşa sürür: "Möhkəmdir!" Komsomol özəyi kolxoz traktor almaq arzusu ilə istifadəyə yararlı tullantılar toplayır. Yalnız katibə Ulka dlixordur: "Köhnə rezin azdır! Əgər rezin olsaydı..." Ve Vaska yenidən

"Şərqə doğru"

"qəhrəmancasına" kendi oynaya-oynaya gəzir, təzə qaloşları tullantıya çevirir...

Vaska yanından ötüb keçən, boynundan "Kim istəyir götürsün!" sözləri yazılmış plakat asılan ağ gözəl qolçomaq atını görmür. Kişilər çaşılıb qalıblar. Qolçomaq Nikita İvanoviç gülümsəyərək "baş salır": "Onsuz da atı kolxoz üçün götürəcəklər!" Ortabab İvan Muskin öz atlarını satmaq üçün tələsik bazara gedir. Muskin tək deyil: qonşusu, bütün kənd tələş içindədir. Nikita İvanoviç kişilərə deyir: "Sat! Kəs, məhv et! Onsuz da kolxoz pulusuz götürəcəklər!"

Kənd sovetinin sədri "yoldaş N." kollektivləşmənin uğurlarından razı qalaraq, arxayınlaşır...

Bununla yanaşı, Nikita İvanoviçin rəhbərliyi altında varlı uşaqları kolxozda təxribat və terror törətməyə hazırlanırlar.

Qolçomaqlar lüləsi kəsik tüfənglərdən atəş açmağa başlayırlar. Kolxoz anbarları yanır. Belə bir vaxtda Kolçak və Denikin başçılığı ilə ağ qvardiya qoşunları hücumu keçir. Onların ardınca kapitalistlər, mülkədarlar, tacirlər, qolçomaqlar gəlirlər. Hamıdan əvvəl əlində çar bayrağı tutmuş Nikita İvanoviçin özü gəlir...

Kəndin sağlam qüvvələri Nikita İvanoviçin "fəaliyyətinə" üstün gəlirlər... "Kim kimi?" sualı sosializmin xeyrinə başa çatır! Qolçomaqlardan təmizlənmiş kənd ilk kolxoz səpinə başlayır. Kənd camaatı ilk komsomol toyunu edir: Ulka Vaskaya ərə gedir. Sonda attraksion - traktorların qəribə rəqsi, əlbəttə, burada Savçenkunun sevimli "baş-ayaq" kadrları tamaşaçılara təqdim olunur.

Film haqqında müxtəlif rəylər söyləndi: bə-

ziləri bunu siyasi kinofelyetonun yeni janrı kimi qəbul etdi, digərləri filmi kəskin tənqid atəşinə tutdular. Məsələ bundadır ki, istedadlı aktyorlardan Aleksandr Çuvelov və Mixail Jarovun yaratdıqları mənfi obrazlar - Nikita İvanoviç və solçu ifratçı maraqlı, parlaq xarakterlər alınmışdır, sənərdə müsbət rollar zəif işləndiyinə görə filmə bədii cəhətdən inandırıcı deyillər.

İKİA - İnqilabi Kinematografiya İşçiləri Assosiasiyasının rəhbərliyi müəlliflərə yaradıcılıq səhvlərini aradan qaldırmaq üçün konkret köməklik etmək əvəzinə əvvəlcə filmin aktual və novator olduğunu demiş, sonra müəllifləri kollektivləşmədə partiya xəttindən kənara çıxdıqlarına görə günaqlandırmışdı. Beləliklə də, film tezliklə ekranıdan çıxarılmışdır.

Bizim İqor Savçenko ilə yaradıcılıq əməkdaşlığımız belə başa çatdı. Bu məsələdən sonra o, teatra qayıtdı, mən isə rejissorluqdan kənaraşdırdılar.

HƏR ŞEY TƏZƏDƏN

Məlum deyil mənim tələyim necə həll olunaçaqdı... 1931-ci ilin aprel ayında Partiyanın MK-sı ədəbi-bədii təşkilatların yenidən qurulması haqqında qərar qəbul etdi. İKİA-nın idarə heyəti işini qura bilmədiyinə və yaradıcılıq kadrları ilə rəhbərlərin kök salmış nöqsanları sistemini aradan qaldıra bilmədiyinə görə UK (b) P MK kinema-

toqrafiyada vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün bir sıra konkret tədbirlər həyata keçirdi (PYİA - Proletar Yazıçıların İnqilabi Assosiasiyası kimi İKİA da ləğv edildi).

Mən İvan Manakovla birgə işə qayıtdım, yenidən qısametrajlı filmlər çəkməyə başladım. Əvvəlcə "Milis" sifariş, sonra "iki yoldaş" uşaq bədii filmlərini lentə aldıq.

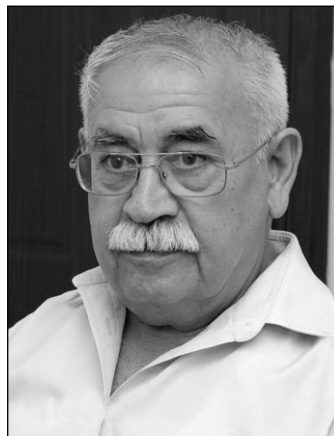
Lakin tezliklə biz ayrılmalı olduq. Məni Moskvaya "Vostokfilm"-ə və sonra Aşqabad kinostudiyasına göndərdilər... Türkmənistanda mən ilk səslə türkmən "Umbar" bədii filminə quruluş verdim.

Burada, Aşqabad kinostudiyasında operator Vladimir Lavrova birgə 1940-cı ildə "Sərhədcilər" adlı bədii hərbi-müdafiə filmi çəkdi.

1941-ci ildə müharibə başladı. Görüşlər, vidalaşmalar... Hərbi Dəniz Donanması yenidən mənə öz döyüş sıralarına çağırırdı. Mən donanma və mərkəzi hərbi qəzetlərinin hərbi müxbiri oldum.

Müharibə. Ne qədər döyüş dostlarımızın yola salınması, ne qədər doğmalarla ayrılıqlar, ne qədər heyecanlı və qəmgin vidalaşmalar... Lakin görüşlər də olurdu. Gözlənilməz, sevincli görüşlər.

1942-ci ilin iyul günlərinin birində Xəzər donanması dəniz piyadası batalyonunu yola salırdı. Batalyon faşist işğalçıları ilə ağır döyüşlər apararaq dənizçilərə kömək məqsədilə Krıma gedirdi. Birdən tanış səses eşidildi: "Zdorovenki buli!" Ba-a! - bizim köhnə dostumuz Stepan Qriqoriyeviç Şivarka! Elə həmin gülümsər adam idi, yalnız biğ-ları ağarmışdı. 56 yaşı olmasına baxmayaraq o, könüllü olaraq donanmaya qayıtmışdı, indi isə

Aydın Kazımzadə

desant dəstəsi ilə Qara dənizə gedirdi.

Daha bir gözlənilməz görüş. 1942-ci ilin payızı bizi bir sıra hərbi çətinliklərlə üzləşdirdi. Biz Xəzər dənizini "Neft yolu ilə" adlandırdıq. Ordu və sənayeni təmin etmək üçün Bakı nefti Xəzər dənizi ilə ara vermədən, dayanmadan gedirdi. Hitler bizim üçün həyatı vacib olan dəniz magistralının qarşısını kəsmək üçün dərindən-qabıqdan çıxırdı. Xəzərə yüzlərlə faşist təyyarələri göndərirdi. Dənizin şimal hissəsində və Volqanın deltasında ağır hava döyüşləri gedirdi.

Bir dəfə bizim sürət gəmimiz Hitler aviasiyasının hücumuna məruz qalmış neft karvanlarından birinin olduğu sahəyə gedib çıxmışdı. Hərbi müxbir kimi mən də sürət gəmisində idim. Konvoy gəmiləri bir-birinin ardınca gələn və neft daşıyan gəmiləri batırmaq istəyən "Yunkers"lərin hücumunun qarşısını almağa çalışırdı. Bizim gəminin komandiri özümüzünkülərə köməyə getmək barədə təcili qərar qəbul etdi.

Səmada şığıyıcı təyyarələrin gürultusu, səsküyü ələmi başına götürmüşdü. Aviabombaların partlaması, zenit avtomatlarının dayanmadan taqıqlısı və digər topların qulaqbatırıcı səsləri qəribə və qorxunc bir mənzərə yaratmışdı, sanki dünya bu dəqiqə dağılıcaqdı. Birdən iritonnaqlı "Ağamalı oğlu" tankərində bir-birinin ardınca iki güclü partlayış oldu. Gəmi zədələnmişdi, ondan səmaya qara tüstü qalxırdı. Adamlar nə edəcəklərini bilmirdilər. Pulemyotçular həmin vaxt iki faşist bombardmançı təyyarəsini yandırdılar. Üçüncü səmada iki yerə bölünüb suya düşdü.

Biz yanan tankərə yaxınlaşanda mən gözlənilməz hadisə ilə qarşılaşdım: yanan göyertədə kinoaparat var idi. Və operator aparatın dəstəyini fırladırdı. Onun ətrafında əsl döyüş gedirdi, partlayışlardan dəniz qaynayırdı, tankər yanırı, elə bil bu dəqiqə göyə uçacaqdı, operator isə öz işində idi. O, tələsirdi. Ona görə yox ki, ölümdən qorxurdu, xeyr. Sovet dənizçilərinin tarix üçün çox qiymətli olan qəhrəmanlığını çəkməyə tələsirdi.

Xilasedici partiyının dənizçiləri ilə birgə mən də tankerin yüksək göyertəsinə qalxmağa başladım. Gəminin bosmanı ardınca qışqırdı: "Sən hara, müxbir? Geriyə qayıt". Lakin komandir onun sözünü kəsdi: "İşiniz olmasın. Kinooperatorlar və müxbirlər hadisələrin mərkəzində olmalıdırlar. Yoxsa onlar heç nə çəkə və yazı bilməzlər..."

Göyertəyə qalxan kimi mən operatorun yanına keçdim və ...yerimdə donub qaldım. İvan! İvan Manakov! Ancaq qucaqlaşmaq üçün bir saniyə də vaxt yox idi. Qısa danışdıqdan öyrəndim ki, o, C.Məmmədov və N.Bolşakovla birgə "Xəzər dənizçiləri" sənədli filmi üçün hərbi epizodları lentə alırdı. Filmin rejissoru Qriqori Aleksandrovdur.

Dostum İvanla yenidən ayrılmalı olduq. Xilas edilmiş tankeri yedəyə alıb cənuba, bizim gəmimiz əks tərəfə, şimala üz tutur. Bundan sonra mənim həyatım yenidən Hərbi Dəniz Donanmasına məxsusdur, özü də həmişəlik.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütəli İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.